

УДК [050:37](477)"18/19"

Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини ХІХ — початку ХХ століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Лариса Домбровська,
науковий співробітник
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського

У статті розглядаються публікації вітчизняних провісників і педагогів, присвячені питанням освіти і педагогічної думки, на сторінках українських журналів педагогічної тематики другої половини ХІХ — початку ХХ ст., що є національним надбанням України.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, історичне джерело, пресодруки, періоджерела, педагогічна журналістика, Громади.

Українська преса минулого — важливе історичне джерело досліджень суспільно-політичного, економічного і культурного життя народу впродовж ХІХ—ХХ ст. Як зазначає провідний вітчизняний дослідник періодики, директор Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України М. Романюк, преса це джерело "своєрідне і багатопланове не тільки за змістом, а й за структурою опублікованого фактичного матеріалу. Велику цінність мають надруковані тексти-джерела ... факти — правдиві свідчення доби, "живі" документи-слова, з допомогою яких сучасні дослідники таких галузей духовної життєдіяльності нації, як історіографія та джерелознавство, філософія і соціологія, критика і літературно-мистецький процес, можуть скласти об'єктивну правдиву картину минулого" [13, с. 6—7]. На переконання фахівців Науково-дослідного центру періодики ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України, українська преса ХІХ—ХХ ст. є національним надбанням нашої держави [16]. Вивченню історії періодики приділяли увагу такі українські науковці, як В. Ігнатієнко, Б. Ясінський, Б. Грінченко, А. Животко, М. Мартинюк, І. Дорошенко, О. Дей [16], М. Жовтобрюх та багато інших. Серед сучасних дослідників історії розвитку педагогічної думки на сторінках періодичної преси — О. Сухомлинська, Н. Гупан, І. Зайченко, Н. Побірченко та інші. Упродовж 2000—2009 рр. проблеми розвитку української національної школи, педагогічної науки, бібліотечної справи у пресі ХІХ—ХХ ст. досліджують науковці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (О. Печеніжська, Л. Заліток, Т. Сахарова та ін.). Значне місце серед джерелознавчої літератури належить працям дослідників української преси НДЦ періодики ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України (М. Романюк, М. Галушко, І. Крупський, Л. Лисенко, В. Передирій, Л. Сніцарчук та інші).

© Домбровська Л., 2010

Серед періодичних видань, що зберігаються у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), унікальну колекцію становлять українські журнали педагогічної тематики другої половини ХІХ — початку ХХ ст.¹ Підбірка складається з періодичних видань, що виходили друком як російською, так і українською мовами в Санкт-Петербурзі, Києві, Полтаві, Львові, Чернівцях та інших містах [16—25]. Серед них, зокрема, журнали "Основа", "Світло", "Учитель", "Наша школа" та ін. Часописи означеного періоду містять оригінальні джерела щодо історії української освіти і педагогічної думки, до яких сьогодні надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Ці пресодруки належать до наукового об'єкта "Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку ХІХ — початку ХХ ст.", що є національним надбанням України. Мета цієї статті — оприлюднити перлини фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, привернути увагу читача до відомих і маловідомих публікацій з питань освіти, що друкувалися на сторінках дореволюційних часописів педагогічної тематики. Пропонуємо невеликий огляд періодичних видань українських Громад [18, 21] та фахових педагогічних журналів другої половини ХІХ — початку ХХ ст. [17, 19, 20, 22—25], що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Аналіз цих часописів здійснено в межах науково-дослідної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського "Теоретичні засади формування Всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського" (наук. керівник — П. Рогова, кандидат історичних наук, доцент).

Програмні завдання українського шкільництва ХІХ — початку ХХ ст. спрямовувалися на пробудження національної самосвідомості українців, об'єднання українських земель в єдину державу, розвиток української народності, її мови, літератури, преси, освіти, культури, служіння інтелігенції своєму народові тощо. Дослідник у галузі теорії та історії педагогіки, доктор педагогічних наук І. Зайченко підкреслює, що саме через пресу започатковується процес формування національної школи (обґрунтування мети, завдань, принципів, змісту, методів навчання і виховання, ролі, місця і значення учителя тощо) [5].

Педагогічна журналістика другої половини ХІХ — початку ХХ ст. — визначне явище громадського, науково-педагогічного і культурно-національного життя українського народу, важливе джерело інформації, пропагування науко-

¹ Предметом аналізу стали журнали педагогічної тематики: *Дошкольное воспитание*. — Київ, 1911—1917; *Киевская старина*. — Київ, 1882—1906; *Народный учитель*. Кишинев, 1906—1909; Київ, 1908—1909; Москва, 1910—1917; *Наша школа*. — Львів, 1909—1910, 1916—1918; Львів—Чернівці, 1911—1914; *Основа*. — Санкт-Петербург, 1861—1862; *Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии*. — Полтава, 1914—1917; *Світло*. — Київ, 1910—1914; *Учитель*. — Львів, 1889—1914; *Учительське слово*. — Львів, 1912—1914, 1916, 1918, 1920—1939.

во-педагогічних знань, прогресивних ідей і передової педагогічної думки. У журналах педагогічної тематики означеного періоду знайшли своє висвітлення критика існуючої на той час в Україні школи, вимоги загальної, доступної та обов'язкової початкової освіти для всього населення, навчання рідною мовою; проблеми загальної педагогіки і психології, розумового, морального, естетичного, фізичного і трудового виховання, професійної освіти, дошкільного, сімейного виховання, підготовки учителя для народної і середньої школи тощо. Часописи знайомили з досвідом вітчизняної і зарубіжної педагогіки, наголошували на необхідності реформ тогочасної системи освіти. Важливим було й те, що пошук основ української національної школи і системи освіти здійснювався в умовах тісного співробітництва східно- і західноукраїнських освітніх діячів.

Досліджуючи проблеми української національної школи, освіти у пресі другої половини XIX — початку XX ст., І. Зайченко зазначає, що "характерний для радянської педагогічної науки підхід до аналізу історико-педагогічного процесу на основі принципів партійності і класовості не давав змоги об'єктивно висвітлити історію розвитку української національної школи, боротьбу за рідне шкільництво багатьох свідомих українців. Тисячі імен подвижників українського відродження і національної освіти, сотні газет і журналів, багато педагогічних явищ, подій і фактів минулого цілеспрямовано піддавалися забуттю" [5, с. 11—12], оригінальні тексти праць вітчизняних просвітителів, педагогів та інших постатей історії української освіти ідеологічно опрацьовувались й відповідно коментувались.

У сучасній історії педагогіки актуалізується питання повторного звернення до першоджерел української педагогічної думки, "нового прочитання спадщини окремих педагогів-мислителів, — зазначає доктор педагогічних наук, академік АПН України О. Сухомлинська, — відкриття нових імен, повернення в історико-педагогічний контекст цілих періодів і пластів розвитку просвітницьких, виховних і дидактичних ідей" [5; 13; 15]. Завдяки авторським розвідкам, присвяченим цим проблемам, зверненню до відомих і маловідомих текстів у сучасних педагогічних хрестоматіях новими гранями відкрилися персоналії українських педагогів-публіцистів: П. Куліша, М. Костомарова, М. Драгоманова, О. Кониського, Б. Грінченка, В. Науменка, І. Огієнка, С. Русової, Я. Чепіги та багатьох інших [15]. Золотим фондом української педагогіки є педагогічні погляди вітчизняних просвітителів, педагогів, учених, письменників, культурно-освітніх діячів. Українські дореволюційні журнали містять першодруки тих чи інших авторів, тексти, які з часу виходу в світ не перевидавалися.

Журнал "Основа" (Санкт-Петербург, 1861—1862) [21] був заснований у 60-х роках XIX ст. — період, коли відроджувалася українська культура, педагогіка, освіта. Видавцями часопису були В. Білозерський (редактор), П. Куліш, М. Костомаров, О. Кістяківський (секретар), М. Щербак та ін. Матеріали видання друкувалися українською і російською мовами. "Основа" стала центром новоствореної Петербурзької громади [11, 7], осередком, навколо якого групувалися провідні українські сили. Журнал проіснував недовго, лише 22 місяці, але "головні підвалини українського руху склалися вже в "Основі", і з неї треба починати історію новітнього українства", — писав видатний історик, літературознавець С. Єфремов, аналізуючи значення часопису [2, с. 392].

"Основа" обстоювала право української нації на самовизначення і всебічний розвиток. Статті журналу присвячено розвитку національної культури, економіки, питанням історії, етнографії, літератури і фольклору; накресленню головних завдань народної освіти, зокрема поширенню грамотності серед народу, запровадженню навчання і друку-

вання підручників рідною мовою. У журналі опубліковано уривки з "Щоденника", листи і чимало поезій Т. Шевченка, твори Марка Вовчка, Л. Глібова, П. Куліша, О. Стороженка, Я. Кухаренка, А. Свидницького, Д. Мордовця; історичні праці М. Костомарова, М. Максимовича, Т. Рильського, В. Антоновича, П. Куліша, О. Лазаревського та ін. Часопис "Основа" став першим державним органом, на сторінках якого розглядалися питання освіти в Україні [11]. Серед авторів "Основи" — відомі педагоги й громадські діячі: К. Ушинський, І. Дорошенко, О. Кониський, О. Котлярєвський, О. Навроцький, М. Петров, І. Соколов, М. Сухомлинов, М. Тулов, П. Чубинський, П. Якушкін та багато інших, діяльність яких спрямовувалася на розвиток педагогічної науки і освіти. Найвиразніше актуальні проблеми народної освіти і школи розкриваються в матеріалах М. Костомарова, П. Куліша, О. Кониського, П. Чубинського, М. Номиса, О. Стоянова.

На початку 60-х років П. Куліш активно боровся за надання українській мові статусу офіційної не лише в школі, а й у державних справах. Щоб довести можливість її використання в наукових працях, він почав друкувати в "Основі" "Історію України од найдавніших часів" (1861. — № 9), а також перекладав з російської "Положення про селян" [1]. Турботу про чистоту мови і подальший розвиток української літератури Пантелеймон Олександрович висловив у статті "Перегляд українських книжок" (1862. — № 1). П. Куліш багато писав для "Основи", виступаючи не тільки як історик, мовознавець, літературний критик, філософ, а й педагог ("Устня мова з науки. Слово з боку". — 1862. — № 3; "Ответ на письмо с Юга". — 1862. — № 3).

Основоположник народницького напрямку в українській історіографії М. Костомаров у своїх працях, опублікованих в "Основі" — "Мысли о федеративном начале в Древней Руси" (1861. — №1), "Две русские народности" (1861. — № 3), "Черты народной Южнорусской истории" (1861. — № 3) та інших обстоював самостійність української нації й окремішність українського історичного процесу, який, на його думку, є втіленням вільнолюбного демократичного духу українського народу. Вчений вважав, що освіта й наука — це вічні цінності, й вони мають належати народові. Він був переконаний, що мовою викладання має бути рідна.

На сторінках "Основи" О. Кониський опублікував велику розвідку (без підпису) "Наські граматки" (1862. — № 1) [7], у якій проаналізував наявні українські підручники для навчання грамоти, а саме: "Азбуку по методе В. Золотова для Южнорусского края" (Полтава, 1861), "Українську граматку" І. Деркача (М., 1861), "Граматки" П. Куліша (СПБ., 1857, 1861), "Домашню науку" К. Шейковского ("Початки". Ч. 1., 1860; "Вищі початки". Ч. 2., 1861), "Букварь южнорусский" Т. Шевченка (СПБ., 1861), "Українську абетку" М. Гатцука (М., 1861) [7, 67, 71]. Автор сформулював у статті обов'язкові вимоги до складання українського букваря [7, 74]. Аналіз граматок, зроблений О. Кониським у розвідці, може зацікавити мовознавців-дослідників, методистів, учителів початкових класів, вихователів дошкільних навчальних закладів.

З 1882 року центром науково-просвітницької і видавничої діяльності громадівців стає журнал "Киевская старина" (Київ, 1882—1906) [18], який упродовж 25 років був їхньою головною трибуною. У різний час його очолювали видатні діячі українського руху, члени Київської Старої громади [10] Ф. Лебединцев (1882—1887), О. Лашкевич (1888—1892), Є. Кивлицький (1890—1892), В. Науменко (1893—1906). Часопис згуртував навколо себе весь цвіт української науки, культури, літератури, просвіти. У ньому друкувалися М. Костомаров, П. Житицький, В. Антонович, О. Лазарєвський, О. Левицький, М. Сумцов, І. Франко, А. Кримський, Б. Грінченко, М. Старицький, О. Кобилянсь-

ка, Д. Багалій, М. Петров, Т. Рильський, П. Чубинський, М. Драгоманов, О. Потебня, С. Єфремов, В. Гнілосиров та багато інших.

За 25 років існування журнал надрукував у 97 томах велику кількість наукових праць, документів, архівних матеріалів, рецензій, перекладів тощо, у яких висвітлювалися історія, культура, освіта, мистецтво та побут українського народу; зроби помітний внесок у розвиток української науки.

У часописі друкувалися матеріали з проблем освіти: від історії педагогіки до тогочасних актуальних питань. Характеризуючи тематику публікацій, зазначимо, що найбільше автори торкалися історії освіти в Україні, як світської, так і духовної, роботи недільних шкіл, просвітницької діяльності, а найголовніше — впровадження української мови в народних школах і взагалі — існування національної школи. Зазначені питання розглядалися, зокрема, у працях П. Житецького, В. Науменка, С. Єфремова.

У журналі "Киевская старина" окремим виданням вийшла друком фундаментальна розвідка П. Житецького "Мысли о народных малорусских думках" (К., 1893). У ній автор найбільше виявив себе як учений і педагог. Усуну народну творчість він розглядав як важливий чинник морального виховання молоді. Про виховне значення його наукового доробку свідчать уже самі назви розділів: "Малорусские вирши нравоучительного содержания" (1892. — № 3), "Странствующие школьники в старинной Малороссии" (1892. — № 2).

Праця П. Житецького "Очерк литературной истории Малорусского наречия в XVII в." (1888. — № 1—9, 12) була удостоєна премії ім. Уварова Російської академії наук. Її високо оцінив О. Пипін, Ф. Буслав [6, с. 29], В. Перетц, М. Жовтобрюх та інші, визначаючи її унікальність, глибину змісту і високу наукову цінність. Проблеми української мови в розвитку української нації В. Науменко присвятив цілу низку публікацій: "Книжная речь у малороссов и русинов" (1899. — № 1), "Подведем итоги! (К вопросу о литерат. языке в Галиции)" (1899. — № 8), "Решен ли проф. Т. Д. Флоринским вопрос о книжной малорусской речи?" (1900. — № 1). Освітнім питанням присвячені статті С. Єфремова "К истории народного образования на Украине в первой четверти XIX в." (1900. — № 6), "В борьбе за просвещение" (1902. — № 2) та інші публікації — різні за тематикою, проте об'єднані спільною ідеєю: життєвою необхідністю національної освіти для українців. Саме вона і привертала увагу сучасників до праць С. Єфремова.

Український учений, журналіст А. Животко називав журнал "Киевская старина" "першою українською широкою енциклопедією, без публікацій якої тяжко обійтися в науковій праці з тієї чи іншої галузі українського життя" [3, с. 111].

У 1905—1917 роках на українських землях також активно розвивалася педагогічна преса. На Наддніпрянщині видавалися журнали "Світло" (Київ, 1910—1914), "Народный учитель" (Київ, 1908—1909), "Педагогический журнал для учащихся народных школ Полтавской губернии" (Полтава, 1914—1917) та інші; у Галичині — "Учитель" (Львів, 1889—1914), "Наша школа" (Львів, 1909—1916), "Учительское слово" (Львів, 1912—1914) та інші.

"Світло" [23] — перший на сході України україномовний педагогічний журнал, який призначався для сім'ї і школи. Його видавав редакційний комітет у складі палких прихильників ідеї українського національного відродження — Г. Шерстюка, С. Русової, С. Черкасенка. Основоположником журналу був Г. Шерстюк (1882—1911) — відомий педагог, видавець, прогресивний громадський діяч, засновник першого українського педагогічного видавництва "Український учитель", автор "Української граматики для школи". Співробітничали з часописом чимало педагогів і письменників, яких пізніше "Світло" згуртувало навколо себе: Х. Алчевсь-

ка-старша С. Васильченко, Б. Грінченко, Дніпрова Чайка, С. Єфремов, Д. Дорошенко, О. Русов, С. Сірополко, Я. Сторожено, Я. Чепіга (Зеленкевич) та ін. Часопис ставив за мету "допомагати усім заходам у справі народної освіти, освітлювати всі питання просвітнього характеру, знайомити з усіма здобутками людської думки в педагогічній ... сфері, розробляти теоретичні і практичні питання шкільного, позашкільного й сімейного виховання" [8, с. 5].

У журналі "Світло" представлено концепцію майбутньої української національної школи, зокрема зроблено спроби проаналізувати найважливіші, фундаментальні теоретико-методологічні проблеми її розбудови — такі, як визначення мети, завдань, методів, форм, структури тощо. Найважливіше ці проблеми аналізуються у статтях Я. Зеленкевича (Чепіги) "Проект української школи" (1913. — Кн. 2—4), "Національність і національна школа" (1910. — Кн. 1), "Народний учитель і національне питання" (1912. — Кн. 1) та ін.; С. Русової "Ідейні підвалини школи" (1913. — Кн. 8), "Нова школа" (1914. — Кн. 7/8), "З з'їзду учителів" (1914. — Кн. 5) та ін.; С. Черкасенка "Народні вчителі й рідна школа" (1913. — Кн. 1) та деяких інших авторів, а також у статті "Справа народної освіти на Україні" (1911. — Кн. 1).

Важливим напрямом досліджень Я. Чепіги була педологія — наука про дитину або ще експериментальна педагогіка. Вивчаючи зарубіжний досвід, педагог доводить у своїх працях необхідність побудови системи освіти й виховання на глибокому вивченні природи дитини (фізіології, індивідуальних, спадкових та вікових психофізіологічних особливостей). Ці ідеї відображено в таких працях педологічного спрямування: "Педологія, або наука про дітей" (1911. — Кн. 5), "Страх і кара" (1912. — Кн. 6, 7), "Увага і розумовий розвиток дитини" (1911. — Кн. 1), "Моральне вношення у справі виховання" (1910. — Кн. 2) та ін., що публікувалися на сторінках "Світла".

Різним аспектам проблеми створення національної освіти й виховання в Україні С. Русова присвятила статті: "Просвітній рух на Україні в 60-х роках" (1914. — Кн. 6), в якій аналізує стан української освіти в 60-х роках XIX ст. і показує роль просвітницького руху в її розвитку; "Дитячий сад на національному ґрунті" (1910. — Кн. 3), де обґрунтовує необхідність побудови дошкільного виховання на національній основі та інші.

У статтях С. Єфремова "Вони не просять" (1911. — Кн. 4), "Голос природи" (1913. — Кн. 1) автор наголошує на необхідності рідної школи для українців та висвітлює ті складні процеси (законотворчі, педагогічні, громадські), що супроводжували це питання.

Для розвитку народної освіти в Україні велике значення мала організація шкільних і народних бібліотек. Вони покликані були служити освіті народу, перетворюватись у справжні осередки культури [12]. Питання становлення і розвитку бібліотек освітянської галузі в Україні на початку XX ст. висвітлюються на сторінках журналу "Світло" в статтях С. Сірополка "Школа і книжка" (1910. — Кн. 4), С. Русової "З з'їзду учителів" (1914. — Кн. 5), Г. Шерстюка "Б. Грінченко і українська школа" (1910. — Кн. 1), С. Черкасенка "Бережімо просвітні огнища" (1913. — Кн. 4) та інших. Видатний земський діяч і педагог М. Корф, який працював у 60—70 роках XIX століття на ниві народної освіти в Катеринославській губернії, ініціював започаткування вчительських книгозбірень, педагогічних з'їздів (С. Русова "Українські земства в справі заведення народної освіти". — 1911. — Кн. 3) [12, 51—52].

Часопис "Світло" увійшов у історію педагогіки як тогочасна трибуна для обговорення різних аспектів національної освіти, як одна з основних платформ становлення української методичної школи.

Професійний і громадсько-політичний журнал "Народний учитель" [19] відіграв помітну роль у розвитку передової педагогічної думки і журналістики, налагодженні та зміцненні науково-педагогічних зв'язків між різними регіонами Російської імперії, поширенні та пропагуванні наукових знань з педагогіки, фізіології та інших наук. У публікаціях київського періоду (вересень 1908 р. — грудень 1909 р.) часопис висвітлював питання, пов'язані з розбудовою української національної школи, запровадженням обов'язкової початкової освіти, діяльністю земств, підготовкою вчительських кадрів для початкової і середньої школи ("Народное образование в земствах и городах". — 1909. — № 1; "О народных детских садах". — 1909. — № 9/10; И. Абрамов "Украинский элемент в воспитании Ушинского". — 1909. — № 11/12; О. Николаевич "В учительских обществах". — 1909. — № 1—3 та інші). На сторінках журналу опубліковано "Проект новой свободной школы для Украины" (1907. — № 9) С. Русовой, в якому педагог в узагальненому й систематичному вигляді виклала загальні засади розбудови майбутньої української національної школи.

З 1911 по 1917 роки Н. Лубенець — дружина відомого українського педагога Т. Лубенця — видавала журнал "Дошкольное воспитание" [17] — орган Київського товариства народних дитячих садків, який адресувався матерям та вихователям. Напрями такої програми: "пропаганда ідей дошкольного виховання, особливо народних дитячих садків и сближение последних со школою; психология детства и экспериментальная педагогика; теория и практика детского сада ...; гигиена детского возраста и физическое воспитание детей; обзор русских и иностранных журналов ..." (1911. — № 1). Журнал виступав джерелом інформації про виховання і навчання дітей дошкільного віку; висвітлював проблеми дитячих садків; публікував програми річних занять, методику проведення ігор, інструкції для керівників ясел і дитячих садків тощо. Для розроблення теорії та методики виховання в дитячих садках велике значення мали статті Н. Лубенець: "Общественные и семейные начала в дошкольном воспитании" (1911. — № 3), "Народный детский сад" (1911. — № 4—5), "За десять лет: Обзор деятельности Киевского общества народных детских садов" (1917. — № 3/4) та ін. Значне місце на сторінках журналу посідали праці педагога, присвячені теорії та практиці дошкільного виховання в зарубіжних країнах: "Фребель и Монтессори" (1914. — № 7—9), "Элеонора Геерварт" (1912. — № 2), "Высшая женская школа в Лейпциге" (1911. — № 6) та інші. На шпальтах журналу друкувалися статті, присвячені психологічному значенню дитинства, проблемі втомлюваності дітей і шляхи її вирішення, автором яких був І. Сікорський — відомий психолог, один із перших вітчизняних педагогів, який виокремлював дошкільний вік як окремий період дитинства ("Психологическое значение детства и дошкольного периода". — 1911. — № 1; "План исследования психического состояния детей". — 1912. — № 1—2). У журналі друкувалися також статті В. Бехтерева, В. Вахтерова, К. Вентцеля, Т. Лубенця, О. Музиченка, А. Симонович, Г. Фальборка, О. Флерова, Є. Чарнолуцької та інших.

Помітний внесок у справу формування теоретичних основ української школи зробив журнал "Учитель" [24] (орган Руського товариства педагогічного, з 1912 року — Українського педагогічного товариства), який проіснував до червня 1914 р. За час його редагування І. Юшишиним — педагогом, громадським і політичним діячем — часопис став важливим науково-педагогічним органом українського вчителства. "Учитель" постійно звертався до проблем розбудови національної системи освіти й виховання, наголошував, що національна школа має виростати з "духу народу", будуватися на його традиціях, власній історії, черпати силу з питомих національних потреб. Чільне місце на його шпальтах займали

науково-педагогічні статті і розвідки з історії, літератури, мови, дидактики, методики, огляди про шкільні, виховні й станово-учительські справи багатьох країн і народів світу. Зокрема, це праці І. Юшишина "Ідея кооперативи в педагогії" (1909. — Ч. 8/9), "Новини нашої педагогічної літератури" (1910. — Ч. 18/19—23/24), "Жан Жак Руссо" (1912/1913. — Ч. 1—7); М. Карінцева "Нова метода читання і писання" (1912. — Ч. 2); Я. Зеленкевича (Чепіги) "Вільна школа (її ідеї й здійснення їх на практиці)" (1912/1913. — Ч. 1—11/12), "Суггестія і педагогія" (1911/1912. — Ч. 1—6) та інших. Важливим документом став розроблений І. Юшишиним "Проект на зміну державного шкільного закону з дня 14 мая 1869 р." (1912/1913. — Ч. 8—11/12). Цей проект становить цілісну систему організації освіти українського народу в Галичині, яка відповідала тогочасним національно-політичним і культурним потребам українського народу. Авторами часопису були також: П. Будзінський, М. Возняк, С. Ковалів, О. Макарушка, М. Коць, В. Вільшанська, І. Созанський та інші.

У 1909 році почав виходити науково-педагогічний журнал "Наша школа" [20] як орган товариства "Учительська громада" (1909. — Кн. I—II. — С. 6—10), а з 1912 р. — як орган товариства "Учительська громада" у Львові і Товариства ім. Сковороди в Чернівцях (1909. — Кн. III—IV. — С. 18—23). Упродовж усіх років видання провідне місце на шпальтах часопису займали науково-педагогічні статті та розвідки з історії розвитку і реорганізації української школи, методики і дидактики та матеріали про виховання молоді у школі. Серед них — праці С. Томашівського "Історія державної середньої школи у Галичині" (1909. — Кн. 1/2), А. Крушельницького "Українські підручники в середніх школах у Галичині" (1909. — Кн. 3/4), М. Кордуби "Українські підручники в середніх школах на Буковині" (1909. — Кн. 3/4), В. Гнатюка "В справі науки української мови в середніх школах" (1913. — Зш. 6), М. Смирнової "Навчання чужою мовою та основні принципи психології і педагогіки" (1913. — Зш. 3) та інших.

Серед педагогічних пресових видань періоду 1905—1917 років "Наша школа" виокремлюється як журнал високого наукового, "наскрізь європейського" рівня [9, с. 21]. У 1912 році товариство "Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок" (пізніше — "Взаїмна поміч українського вчителства Галичини" — ВПУВ) розпочало видання станового журналу українського народного вчителства "Учительське слово" [25]. Серед провідних тем часопису — освітні та шкільні проблеми, боротьба за автономію та національні права української народної школи, громадська діяльність учителів і суспільно-політичне життя краю загалом. Як орган ВПУВ часопис широко висвітлював діяльність товариства, друкуючи звіти головного й окремих його відділів, матеріали про проведення з'їздів ВПУВ, віч учителів тощо. Серед публікацій "Учительського слова" — К. Гайковенко "Українська школа на Всеросійськiм з'їзді по народній освіті" (1914. — Ч. 12), П. Городецький "Народне шкільництво на Волині" (1914. — Ч. 13.), "Звіт з діяльності товариства "Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок" за 1913 р." (1914. — Ч. 14/15), "Міліони кланяються тобі!" (1914. — Ч. 14/15) (стаття присвячена 100-річчю народження Т. Шевченка). Особливу увагу часопис звертав на проблеми шкільних бібліотек, у фондах яких мала б бути література для вчителів, учнів [12, 107]. Вивчаючи історію педагогічних бібліотек України, у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття ступеня кандидата історичних наук П. Рогова зазначає, що у 1914 році Педагогічно-наукова комісія товариства ВПУВ ухвалила Програму про заснування у Львові Центральної педагогічно-наукової бібліотеки (ЦПНБ), яка мала б стати головною крайовою бібліотекою та об'єднуючим центром мережі повітових вчи-

тельських бібліотек у краї, та Інструкцію про її діяльність ("Інструкція "Педагогічно-наукової комісії". — 1914. — Ч. 19) [12, с. 108—109].

Українські педагогічні журнали другої половини XIX — початку XX ст. становлять велику наукову цінність для дослідників історії освіти, педагогіки; вони є також вагомим джерелом науково-практичних досліджень з психологічних та педагогічних питань. Всебічне і ґрунтовне вивчення матеріалів аналізованих часописів уможливило поглиблення знання тих, хто вивчає історію вітчизняної освіти, школи, досягнути історичні особливості педагогічної думки та педагогічної науки; допоможе читачеві зорієнтуватися у багатстві інформаційних ресурсів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та сприятиме фаховому забезпеченню досліджень науковців і практиків; слугуватиме цінним джерелом інформації для користувачів при проведенні ними досліджень не лише з педагогічних питань, а й з бібліології, бібліотекознавства, журналістикознавства, культурології загалом.

Список використаної та цитованої літератури

1. *Вашкевич Г.* Перевод П. А. Кулиша на український язык манифеста 19 февраля 1861 года и Положения о крестьянах / Г. Вашкевич // Киевская старина. — 1905. — № 2. — С. 324—333.
2. *Єфремов С. О.* Історія українського письменства / С. О. Єфремов. — К.: Феміна, 1995. — 688 с.
3. *Животко А. П.* Історія української преси / А. П. Животко. — К.: Наша культура і наука, 1999. — 368 с.
4. *Зайченко І. В.* Питання української національної школи в педагогічному журналі "Світло" / І. В. Зайченко // Педагогіка і психологія. — 1994. — № 3. — С. 127—136.
5. *Зайченко І. В.* Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX — поч. XX ст.) / І. В. Зайченко; за ред. М. Д. Ярмаченка. — Львів: [б. в.], 2002. — 344 с.

6. *Іжакевич Г. П. Г.* Житецький — історик української літературної мови / Г. Іжакевич // Мовознавство. — 1967. — № 2. — С. 28—32.
7. *Наські граматики* // Киевская старина. — 1862. — № 1. — С. 64—82.
8. *Наші завдання* // Світло. — 1910. — Кн. 1. — С. 5.
9. *Передирій В.* Становлення львівської педагогічної преси (друга пол. XIX — поч. XX ст.) / В. Передирій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — 2001. — Вип. 9. — С. 3—23.
10. *Побірченко Н. С.* Проблеми освіти на сторінках часопису "Киевская старина" (1882—1906) / Н. С. Побірченко. — К.: Наук. світ, 2000. — 91 с.
11. *Побірченко Н. С.* Шкільні проблеми на сторінках часопису "Основа" (1861—1862) / Н. С. Побірченко. — К.: Наук. світ, 1999. — 34 с.
12. *Рогова П. І.* Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX — 20-ті рр. XX ст.): дис. ... канд. іст. наук / Рогова Павла Іванівна. — К., 2004. — 206 с.
13. *Романюк М.* На шляху до створення репертуару української періодики: (Наук.-дослід. центру періодики Львів. наук. 6-ки ім. В. Стефаніка НАН України — 9 років) / М. Романюк // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17—18 трав. 2005 р. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаніка, НДЦ періодики; за ред. М. М. Романюка. — Львів, 2005. — С. 3—24.
14. *Сухомлинська О. В.* Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. — К.: АПН., 2003. — 68 с.
15. *Сухомлинська О. В.* Передне слово / О. Сухомлинська // Мало-відомі періоджерела української педагогіки (друга половина XIX—XX ст.): хрестоматія / упоряд.: Л. Д. Березівська [та ін.]. — К.: Наук. світ, 2003. — С. 5—9.
16. *Українські часописи Львова: 1848—1939 рр.: історико-бібліогр. дослідж. [у 3 т.] / уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко. — Т. 2: 1901—1919 рр. — Львів: Світ, 2002. — 692 с.*

УДК 070.4+655.254.22(438)"18/19"

Становлення та розвиток польської видавничої періодики в XIX—XX століттях

Лідія Дмитрів,
кандидат наук з соціальних
комунікацій, асистент кафедри
видавничої справи і редагування
Української академії друкарства

Досліджено розвиток польської преси у період реформи варшавської преси у XIX ст. Звернуто увагу на перші наукові розвідки щодо теоретичних засад редагування, розвідки із видавничої справи і редагування як усвідомленої галузі знань. Простежено розвиток упродовж XX ст. польських видавничих часописів.

У Польщі перші дослідження змісту та механізму розвитку періодичної преси були здійснені майже 250 років тому видавцями та публіцистами, які дотримувались впливу ідей західноєвропейського Просвітництва. Саме у цей історичний період Ф. Богомолець, І. Красицький, Ф. Дмоховський випускають газети "Kurier Warszawski", "Wiadomosci Urzyswilejowane Warszawskie", "Gazeta Wilenska". За їхнього

сприяння виходять у світ літературна газета "Monitor", щомісячний громадсько-культурний часопис "Pamiętnik Polityczny i Historyczny", газета розважального характеру "Zabawy Przyjemne i Pozyteczne". У свою чергу, дослідники Ф. Бентковський, А. Хльодовський, К. Шайноха здійснили перші спроби загальних, комплексних досліджень преси — Ф. Бентковський займався дослідженнями історії польської преси, А. Хльодовський — періодичних видань політичного спрямування, К. Шайноха — часописів за різними базовими критеріями, Дж. Крашевський здійснив спробу розроблення теорії журналістики, розглянув її завдання та функції.

Революційні настрої в Європі, "Весна народів", а у сфері культурного розвитку — романтизм, повстання 1830 та 1848 рр., Велика еміграція 1832—1863 рр. та пробудження народних мас, скасування цензури та формування конституційних свобод зумовили розширення поліграфічної бази Польщі, розвиток польської журналістики, публіцистики та видавничої справи, збільшення попиту на наукові, літературні часописи та газети у Варшаві, Познані, Кракові та Львові. Своєю чергою виникнення перших агенцій преси в Європі розширило доступ до інформації, а реформа варшавської преси в середині позаминулого століття уможливила навчання журналістів та запровадження системи гонорарів (величина гонорарів для редакторів та журналістів залежала від їхньої популярності та літературного доробку і становила близько 6—12 грошей за вірш), комерціалізацію преси і, як наслідок, швидке поширення передплати, вуличний продаж та рекламу періодичних видань. Науково-довідковий апарат періодичних видань розширився до вступних статей, репортажів